

Μάνος Αντωνίνης
St. Antony's College and CSAE, University of Oxford, U.K.

και

Πάνος Τσακλόγλου
Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και ΙΜΟΠ

**ΟΙ ΑΝΑΔΙΑΝΕΜΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον Ευκλείδη Τσακαλώτο και τη Μαίρη Λεωντσίνη για τα σχόλιά τους και τον Θεόδωρο Μητράκο για την τεχνική βοήθειά του.

1. Εισαγωγή

Ένας από ισχυρότερους προσδιοριστικούς παράγοντες της προσωπικής διανομής του εισοδήματος είναι το ανθρώπινο κεφάλαιο. Η εκπαίδευση συνδέεται με την ανισότητα καθώς επηρεάζει άμεσα τις παραγωγικές δυνατότητες των ατόμων και τον μισθό που μπορούν να εξασφαλίσουν στην αγορά εργασίας. Η εμπειρία πολλών χωρών δείχνει ότι, σε αδρές γραμμές, η ανάπτυξη του εκπαιδευτικού συστήματος μπορεί να διαχωριστεί σε δύο στάδια. Κατά την πρώτη φάση, τα επίπεδα εκπαίδευσης και εισοδήματος είναι χαμηλά. Η παροχή δωρεάν εκπαίδευσης από το κράτος έχει ως στόχο να απαλλάξει τα φτωχότερα στρώματα του πληθυσμού από το βάρος του κόστους της και προσφέρει στα παιδιά την ευκαιρία να επενδύσουν στις παραγωγικές τους ικανότητες, ώστε στο μέλλον να είναι σε θέση να βρουν προσοδοφόρα εργασία. Με αυτή την έννοια το κράτος παίζει και έναν προοδευτικά αναδιανεμητικό ρόλο, αφού μεταφέρει πόρους από τα πλουσιότερα στα φτωχότερα νοικοκυριά των οποίων οι απόγονοι, πιθανότατα δε θα είχαν πάει στο σχολείο και θα είχαν μπει στο χώρο της εργασίας, αναζητώντας δουλειές με περιορισμένες δυνατότητες εξέλιξης των παραγωγικών ικανοτήτων τους. Ωστόσο αυτή η διαδικασία μείωσης της ανισότητας θα επιβραδυνθεί, καθώς η βασική εκπαίδευση αρχίζει να καλύπτει το σύνολο του πληθυσμού. Σε μια δεύτερη φάση, ο ανταγωνισμός μετατίθεται στην πρόσβαση προς την ανώτερη εκπαίδευση, μια επένδυση που εμφανίζεται να έχει σημαντικές ιδιωτικές αποδόσεις. Η εμπειρία όλων των χωρών δείχνει ότι σε αυτή την κούρσα τα μέλη πλουσιότερων νοικοκυριών έχουν σημαντικά υψηλότερες πιθανότητες να εισαχθούν σε πανεπιστημιακές σχολές και τμήματα [Meerman (1979), Psacharopoulos και Woodhall (1985), Jimenez (1986), Smeeding κ.α. (1993), Selden και Wasilenko (1995)]. Υπό αυτές τις συνθήκες, αναμένεται η κοινή γνώμη να αρχίσει να ενδιαφέρεται συστηματικά πάνω στο ζήτημα των αναδιανεμητικών επιδράσεων της δημόσιας εκπαιδευτικής πολιτικής.

Η Ελλάδα βρίσκεται σήμερα σε ένα παρόμοιο σημείο. Λίγα μόλις χρόνια μετά τη θεσμοθέτηση της εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης, δεν υφίστανται πλέον περιορισμοί στη δυνατότητα των μαθητών να εγγραφούν στα δημοτικά, τα γυμνάσια και, ουσιαστικά, τα λύκεια. Επιπλέον, το εκπαιδευτικό σύστημα χαρακτηρίζεται από υψηλή ζήτηση για φοίτηση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση που προκαλεί η κοινή διαπίστωση ότι, κατά μέσο όρο, αυτοί που επένδυσαν σε πανεπιστημιακή μόρφωση καίρουν υψηλών αποδόσεων [για παράδειγμα η πιο πρόσφατη εκτίμηση που κάνουν οι Magoula και Psacharopoulos (1997) με βάση τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1993/94]. Διοικητικοί περιορισμοί στην πρόσβαση σε ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα εμποδίζουν την εξισορρόπηση προσφοράς και ζήτησης και, σε συνδυασμό με την επιδότηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης για όλους, έχουν άμεσες επιπτώσεις στη διανομή του εισοδήματος.

Σε παλαιότερη εργασία μας, Tsakloglou και Antoninis (1999), εκτιμήσαμε τις ποσοτικές επιδράσεις του συστήματος μεταβιβάσεων της ελληνικής δημόσιας εκπαίδευσης

χρησιμοποιώντας τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1987/88. Διαπιστώσαμε ότι οι έμμεσες επιδοτήσεις σε είδος στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση συνέβαλαν στη μείωση της συνολικής ανισότητας, ενώ οι μεταβιβάσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είχαν ουδέτερη επίδραση. Στην παρούσα εργασία επαναλαμβάνουμε την ανάλυση χρησιμοποιώντας αυτή τη φορά τα πιο πρόσφατα και πιο πλούσια σε λεπτομέρειες στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1993/94, διορθώνοντας έτσι κάποιες ασάφειες της προηγούμενης δουλειάς μας. Στο επόμενο τμήμα επισημαίνουμε κάποια καίρια σημεία του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Το τρίτο τμήμα αναλύει τη μεθοδολογία και το τέταρτο καταγράφει τα αποτελέσματα. Στο πέμπτο τμήμα επιχειρούμε μια σύγκριση μεταξύ των ετών 1988 και 1994. Κλείνουμε με κάποιες επισημάνσεις και πιθανές προτάσεις πολιτικής.

2. Ορισμένα χαρακτηριστικά του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος

Θεωρητικά, ο ρόλος της ιδιωτικής εκπαίδευσης είναι σχετικά περιορισμένος στην Ελλάδα. Μόλις 7,3% και 6,2% των εγγεγραμμένων μαθητών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση παρακολουθούσε ιδιωτικά σχολεία το 1994. Επιπλέον, το Σύνταγμα απαγορεύει τη λειτουργία ιδιωτικών ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Παρόλα αυτά τα τελευταία χρόνια η υψηλή ζήτηση για τριτοβάθμια εκπαίδευση έχει οδηγήσει σε ένα είδος έμμεσης ιδιωτικοποίησης της μεταγυμνασιακής εκπαίδευσης. Η διαδικασία είναι γνωστή: ο περιορισμένος αριθμός εισακτέων στα ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα αυξάνει τον ανταγωνισμό στις Πανελλαδικές εξετάσεις. Άμεση συνέπεια είναι η δημιουργία ενός παράλληλου εκπαιδευτικού συστήματος φροντιστηρίων και ιδιωτικών μαθημάτων για την υποστήριξη των υποψηφίων, Kanellorouλος και Psacharopoulos (1997), σε βάρος όμως της ποιότητας της διδασκαλίας στη σχολική αίθουσα. Οι «συντελεστές» αυτού του συστήματος προέρχονται από δύο βασικές κατηγορίες. Πρώτον, διορισμένοι καθηγητές των οποίων οι μισθοί βρίσκονται στα κατώτερα επίπεδα της μισθολογικής κλίμακας των δημοσίων υπαλλήλων, λαμβανομένων υπόψη των εκπαιδευτικών τους προσόντων, έχουν βρει στα ιδιαίτερα μαθήματα μια ικανοποιητική μέθοδο στήριξης των εισοδημάτων τους. Δεύτερον, απόφοιτοι πανεπιστημιακών σχολών με δικαίωμα συμμετοχής στην επειτηρίδα, οι οποίοι παραμένουν αδιόριστοι επί σειρά ετών οργανώνονται σε φροντιστήρια που παρέχουν μαθήματα αποκλειστικά προσανατολισμένα στο σκοπό της επιτυχίας των μαθητών στις τελικές εξετάσεις. Αναπόφευκτα το σύστημα αυτό επιδρά στις πιθανότητες επιτυχίας μαθητών από διαφορετικά εισοδηματικά στρώματα.

Η αύξηση της ζήτησης για τριτοβάθμια εκπαίδευση οδήγησε επίσης και στην εμφάνιση ενός μεγάλου αριθμού ιδιωτικών Ινστιτούτων Επαγγελματικής Κατάρτισης (IEK) τα οποία προχώρησαν σε συνεργασίες με πανεπιστήμια του εξωτερικού. Οι σπουδαστές των ΙΕΚ μετά από φοίτηση ενός ή δύο ετών έναντι διδασκτρων στην Ελλάδα συνεχίζουν τις σπουδές

τους στο αντίστοιχο ίδρυμα του εξωτερικού. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, αν και δεν υπάρχει υποχρέωση καταβολής διδάκτρων σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι φοιτητές επιβαρύνουν τις οικογένειές τους με τη διαφορά του κόστους ζωής που παραμένει σημαντική. Με άλλα λόγια, η ιδέα της δωρεάν δημόσιας εκπαίδευσης που παρέχει ίσες ευκαιρίες σε όλους τους πολίτες αμφισβητείται ανοικτά στην πράξη, ενώ η συμπεριφορά των νοικοκυριών υποδηλώνει μεγάλη προθυμία να δαπανήσουν σημαντικά ποσά για την εκπαίδευση των παιδιών τους.

Σύμφωνα με στοιχεία της UNESCO (1997), στις αρχές της δεκαετίας του 1990 πάνω από 40 χιλιάδες Έλληνες σπουδάζαν στο εξωτερικό. Από ένα πέμπτο στην Ιταλία, τη Βρετανία και τη Γερμανία και από ένα δέκατο στη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, τη Γαλλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο αριθμός αυτός δεν είναι αξιόπιστος, καθώς πιθανότατα περιλαμβάνει μετανάστες που διατηρούν την ελληνική υπηκοότητα και σπουδάζουν σε ιδρύματα της χώρας υποδοχής. Από την άλλη πλευρά, όμως, είναι κοινή πεποίθηση ότι ο αριθμός των Ελλήνων φοιτητών στο εξωτερικό αυξήθηκε ραγδαία κατά τη διάρκεια της δεκαετίας. Άλλωστε, σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία είναι αξιοσημείωτο ότι σε απόλυτους όρους μόνο τρεις χώρες είχαν περισσότερους φοιτητές σε ιδρύματα της αλλοδαπής (Κίνα, Ιαπωνία και Κορέα). Σε σχετικούς όρους, το ποσοστό φοιτητών στο εξωτερικό προς φοιτητές στο εσωτερικό που αναφέρεται από την UNESCO (14.8%) είναι με διαφορά το υψηλότερο στις χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ, ενώ η μόνη χώρα που το προσεγγίζει είναι η Ιρλανδία (σχεδόν 10%) της οποίας όμως η επίσημη γλώσσα ομιλείται και σε άλλες χώρες.

Τρεις επιπλέον παρατηρήσεις σχετίζονται με τάσεις ανισότητας πριν την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Καταρχήν, τα τεχνικά λύκεια συγκεντρώνουν δυσανάλογα υψηλό αριθμό φοιτητών από χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Αυτοί οι μαθητές ουσιαστικά αποκλείονται από τη φοίτηση σε πανεπιστήμιο: κατά κάποιο τρόπο το δυαδικό σύστημα γενικών και τεχνικών λυκείων έχει χρησιμοποιηθεί ως μία πρόωρη κατατακτήρια μέθοδος, ώστε να ελαττώσει την πίεση που υφίσταται ο θεσμός των Πανελλαδικών εξετάσεων. Δεύτερον, οι μαθητές που δε συνεχίζουν τις σπουδές τους στο λύκειο προέρχονται κυρίως από φτωχότερες ομάδες του πληθυσμού. Τρίτον, και παρεμφερές, είναι και το πρόβλημα όσων εγκαταλείπουν την εκπαίδευση πριν την ολοκλήρωση του υποχρεωτικού εννιάχρονου κύκλου.

Αν και ο πρωταρχικός στόχος του εκπαιδευτικού συστήματος δεν είναι η αναδιανομή του εισοδήματος, γεγονός παραμένει ότι τα ποσά που διατίθενται για τους σκοπούς της δημόσιας εκπαίδευσης (4.16% του ΑΕΠ) υποδηλώνουν τον εν δυνάμει ρόλο του κράτους να μεταφέρει πόρους από τα πλούσια στα φτωχά νοικοκυριά (το σύνολο δημοσίων και ιδιωτικών δαπανών εκπαίδευσης ανέρχεται στο 6.34% του ΑΕΠ). Τα κονδύλια στο χώρο της δημόσιας εκπαίδευσης διοχετεύονται μέσα από τρεις λογαριασμούς του προϋπολογισμού. Ο κύριος όγκος που αναφέρεται σε μισθούς καθηγητών, βιβλία και υποτροφίες προέρχεται από το Υπουργείο Παιδείας. Ένα δεύτερο τμήμα που αναφέρεται στη συντήρηση σχολικών κτηρίων, ενοίκια και μεταφορικά διαχειρίζονται οι κατά τόπους

νομαρχίες. Τέλος, υπάρχει και ο Προϋπολογισμός Δημοσίων Επενδύσεων, που επιδεικνύει μεταβαλλόμενες τάσεις. Για το λόγο αυτό στην ανάλυσή μας χρησιμοποιήσαμε το μέσο των δέκα ετών που προηγήθηκαν του 1994, κάνοντας την έμμεση υπόθεση ότι οι επενδυτικές δαπάνες στην εκπαίδευση αποσβένονται με σταθερό ρυθμό μέσα σε μια περίοδο δέκα ετών.

Από την ανάλυση του κόστους εξαιρέθηκαν άλλες έμμεσες μεταβιβάσεις προς τους μαθητές και σπουδαστές, όπως το επιδοτημένο εισιτήριο στις συγκοινωνίες, αφού τέτοιες πληροφορίες δεν παρέχονται στα πλαίσια της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών. Επίσης δεν ήταν δυνατό να απομονώσουμε τυχόν σημαντικές διαφορές στο κόστος λειτουργίας μεταξύ σχολείων, όπως για παράδειγμα, σε απομακρυσμένες περιοχές, όπου το μέγεθος των τάξεων είναι μικρό ή όπου οι μαθητές μεταφέρονται σε μακρινές αποστάσεις με έξοδα του κράτους. Γενικά πάντως, είναι αμφίβολο αν τέτοιες διαφορές κόστους μεταφράζονται και ως καλύτερη ποιότητα του τελικού προϊόντος.

----- Ο Πίνακας 1 να τοποθετηθεί περίπου εδώ -----

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος κατά το έτος 1993/94. Συγκεκριμένα περιλαμβάνει τους αριθμούς των φοιτητών σε δημόσια και ιδιωτικά σχολεία, τις δημόσιες τρέχουσες και επενδυτικές δαπάνες και το μέσο κόστος ανά σπουδαστή που παρακολουθούσε κάποια βαθμίδα του συστήματος (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, ΤΕΙ και ΑΕΙ). Για μια πρώτη εικόνα των μεγεθών του συστήματος, μπορούμε να επισημάνουμε ότι η μέση μεταβίβαση που αναλογεί σε κάθε μαθητή δημοτικού σχολείου αντιστοιχεί στο 25.3% της μέσης ετήσιας ιδιωτικής καταναλωτικής δαπάνης, ενώ η μέση επιδότηση σε ένα φοιτητή πανεπιστημίου ισοδυναμεί με το 93.8% αυτής της δαπάνης. Η ανάλυση που ακολουθεί βασίζεται στις πληροφορίες του Πίνακα 1.

3. Στοιχεία και μεθοδολογία

Στην παρούσα ανάλυση χρησιμοποιούμε τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών που διενήργησε η ΕΣΥΕ μεταξύ Νοεμβρίου 1993 και Οκτωβρίου 1994. Η έρευνα κάλυψε όλα τα ιδιωτικά νοικοκυριά της χώρας (συντελεστής δειγματοληψίας 2⁰/₀₀ – περίπου 6.700 νοικοκυριά με 20.000 μέλη). Οι έρευνες αυτές συλλέγουν αναλυτικά στοιχεία για τις καταναλωτικές δαπάνες (πραγματικές και τεκμαρτές), τα εισοδήματα και τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των νοικοκυριών και των μελών τους. Για τους σκοπούς της έρευνας θεωρήσαμε ότι το επίπεδο ευημερίας κάθε νοικοκυριού προσεγγίζεται επαρκώς από το επίπεδο της καταναλωτικής του δαπάνης. Αυτή η επιλογή δικαιολογείται από δύο πλευρές. Πρώτον, η τρέχουσα κατανάλωση θεωρείται γενικά ως καλύτερος δείκτης της μακροχρόνιας ευημερίας των οικονομικών παραγόντων από ότι το τρέχον εισόδημα. Δεύτερον, σύμφωνα με την ΕΣΥΕ, τα στοιχεία

κατανάλωσης των Έρευνών Οικογενειακών Προϋπολογισμών θεωρούνται περισσότερο αξιόπιστα από τα αντίστοιχα στοιχεία εισοδήματος.

Η έννοια της καταναλωτικής δαπάνης που χρησιμοποιούμε περιλαμβάνει εκτός από την αξία των αγορασθέντων αγαθών και υπηρεσιών, την αυτοκατανάλωση, την κατανάλωση εισοδημάτων σε είδος καθώς και το τεκμαρτό ενοίκιο σε περιπτώσεις ιδιοκατοίκησης. Το δείγμα επανασταθμίστηκε με βάση την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού του 1994 ώστε να αντανακλά με μεγαλύτερη ακρίβεια το συνολικό πληθυσμό της χώρας. Επίσης, η καταναλωτική δαπάνη εκφράστηκε σε μέσες σταθερές τιμές 1994 για να λάβει υπόψη η επίδραση του πληθωρισμού κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών (9,8% από την αρχή μέχρι το τέλος της έρευνας). Τέλος, η αξία των αυτοκινήτων που αγοράστηκαν αφαιρέθηκε από την τελική κατανάλωση και αντικαταστάθηκε από την τεκμαρτή αξία των υπηρεσιών μετακίνησης με αυτοκίνητο για όσα νοικοκυριά διέθεταν αυτοκίνητο.

Η μονάδα ανάλυσης είναι το νοικοκυριό και οι κατανομές που χρησιμοποιούνται είναι κατανομές ισοδύναμης καταναλωτικής δαπάνης ανά νοικοκυριό. Οι κλίμακες ισοδυναμίας που χρησιμοποιήθηκαν είναι οι λεγόμενες «τροποποιημένες κλίμακες του ΟΟΣΑ» που σταθμίζουν τον αρχηγό του νοικοκυριού με 1, κάθε άλλο μέλος ηλικίας πάνω από 13 ετών με 0,5 και κάθε παιδί με 0,3. Διαιρώντας την καταναλωτική δαπάνη κάθε νοικοκυριού με την κλίμακα ισοδυναμίας του λαμβάνουμε την ισοδύναμη καταναλωτική δαπάνη του που υποθέτουμε ότι προσεγγίζει το επίπεδο της ευημερίας του. Η Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών μας παρέχει πληροφορίες για το ποια από τα μέλη του νοικοκυριού είναι μαθητές και σε ποιο επίπεδο. Αν και δεν υπάρχει άμεση πληροφόρηση για το αν το σχολείο αυτό είναι δημόσιο ή ιδιωτικό, αυτό προκύπτει από την ανάλυση των εκπαιδευτικών δαπανών του νοικοκυριού, όπου υπάρχει σχετική καταχώρηση για δίδακτρα. Με παρόμοιο τρόπο διαπιστώθηκε ότι κάποια μέλη νοικοκυριών καταγεγραμμένα ως σπουδαστές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, στην πραγματικότητα παρακολουθούσαν κάποιο ΙΕΚ και επομένως, για τους σκοπούς της ανάλυσης μας δεν θεωρήσαμε ότι τυγχάνουν δημόσιας επιδότησης.

Στο πρώτο τμήμα της εμπειρικής μας ανάλυσης η αξία των μηνιαίων μεταβιβάσεων σε είδος προς τους μαθητές προστίθεται στην αξία της καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών στα οποία ανήκουν. Αυτό υπαινίσσεται ότι όλα τα μέλη του νοικοκυριού μοιράζονται τα οφέλη, ή αλλιώς, ότι αν το σχετικό κόστος δεν καλυπτόταν από το κράτος, τότε θα το έφερε το νοικοκυριό στο σύνολό του. Ένα πρόβλημα σχετίζεται με το 45% των φοιτητών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης οι οποίοι διαμένουν σε πόλεις άλλες από αυτές των γονιών τους και σχηματίζουν δικά τους νοικοκυριά ή, σε κάποιες περιπτώσεις, ζουν με άλλους συγγενείς. Λόγω των ανεπαρκών διαθέσιμων πληροφοριών, η μεθοδολογία που χρησιμοποιούμε υπονοεί ότι το επίπεδο ευημερίας αυτών των φοιτητών καθορίζεται από τις μεταβιβάσεις των γονιών τους, οι οποίοι επιθυμούν να εξισώσουν το επίπεδο ευημερίας όλων των μελών της οικογένειας – αλλά ότι απολαμβάνουν μόνοι τους τα οφέλη της

δημόσιας επιδότησης χωρίς να τα μοιράζονται με την οικογένειά τους. Στο δεύτερο τμήμα της εμπειρικής ανάλυσης υποθέτουμε ότι τα οφέλη τα καρπώνονται αποκλειστικά οι μαθητές και σπουδαστές που εισπράττουν τη μεταβίβαση. Επομένως, η αξία της μεταβίβασης προστίθεται στην ισοδύναμη καταναλωτική δαπάνη τους και οι συγκρίσεις γίνονται μεταξύ ατόμων που ανήκουν σε συγκεκριμένες ηλικιακές ομάδες κι όχι μεταξύ νοικοκυριών. Σε συμφωνία με τη σχετική διεθνή εμπειρική βιβλιογραφία, αγνοούμε στατικές ή δυναμικές εξωτερικές οικονομίες που μπορεί να προκύπτουν από την δωρεάν παροχή δημόσιας εκπαίδευσης, καθώς και από τη μετακύλιση κόστους ή ωφελειών σε τρίτα μέρη.

Προκειμένου να συγκρίνουμε το επίπεδο της ανισότητας πριν και μετά τις δημόσιες μεταβιβάσεις χρησιμοποιήσαμε πέντε δείκτες ανισότητας: το δείκτη Gini, δύο δείκτες Atkinson ($e=0,5$ και $e=2$) και τους δύο δείκτες Theil. Αυτοί οι δείκτες ικανοποιούν τα θεμελιώδη αξιώματα της μέτρησης ανισότητας (συμμετρία, ανεξαρτησία ως προς τον μέσο, ανεξαρτησία ως προς το μέγεθος του πληθυσμού, και αρχή των μεταβιβάσεων). Το αξίωμα της ανεξαρτησίας ως προς τον μέσο δηλώνει ότι το επίπεδο ανισότητας πρέπει να παραμείνει σταθερό εφόσον τα εισοδήματα όλων των ατόμων αλλάξουν κατά το ίδιο ποσοστό, ώστε να αποκλειστεί η πιθανότητα να μεταβάλλεται η τιμή του δείκτη κάθε φορά που αλλάζει η νομισματική μονάδα στην οποία τον υπολογίζουμε. Πρέπει να σημειωθεί ότι στην παρούσα μελέτη αυτό σημαίνει ότι η ανισότητα θα παραμείνει σταθερή αν οι δημόσιες μεταβιβάσεις είναι ευθέως ανάλογες προς την καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών, μια υπόθεση που εμπεριέχει κάποιες αδυναμίες. Για το λόγο αυτό στους πίνακες που ακολουθούν καταγράψουμε τους δείκτες παράλληλα με το απόλυτο μέγεθος των μεταβιβάσεων. Ο δείκτης του Atkinson ($e=2$) και ο δεύτερος δείκτης του Theil είναι σχετικά πιο ευαίσθητοι σε μεταβιβάσεις στο κατώτερο άκρο της κατανομής, ο δείκτης του Atkinson ($e=0,5$) και ο δεύτερος δείκτης του Theil σε μεταβιβάσεις στο υψηλότερο άκρο της κατανομής και ο δείκτης του Gini σε μεταβιβάσεις στο μέσο της κατανομής. Επομένως, η συνδυασμένη χρήση αυτών των δεικτών δίνει μια ολοκληρωμένη εικόνα των μεταβολών της ανισότητας σε διαφορετικού τύπου μεταβιβάσεις [Cowell (1995)].

4. Εμπειρικά αποτελέσματα

Τα αποτελέσματα που αφορούν στις αναδιανεμητικές επιδράσεις της δημόσιας δαπάνης για εκπαίδευση στην Ελλάδα κατά το 1994 αναφέρονται στους Πίνακες 2 έως 4. Αυτοί οι πίνακες μπορούν να διαβαστούν κατά τον ακόλουθο τρόπο. Κάθε πίνακας χωρίζεται σε δύο μέρη. Το αριστερό τμήμα που αποτελείται από πέντε στήλες, αναφέρει τα μέσα επίπεδα καταναλωτικής δαπάνης και την αξία της μέσης επιδότησης σε είδος (μεταβίβασης) ως ποσοστό της μέσης καταναλωτικής δαπάνης που λαμβάνουν πέντε ισομεγέθεις ομάδες (πεμπτημόρια), που σχηματίζονται μετά την κατάταξη των νοικοκυριών με βάση την ισοδύναμη καταναλωτική τους δαπάνη από το φτωχότερο στο

πλουσιότερο. Το δεξιό τμήμα που αποτελείται από τις υπόλοιπες πέντε στήλες αναφέρει τις τιμές των δεικτών ανισότητας πριν από την πρόσθεση των σε είδος εκπαιδευτικών επιδοτήσεων και την ποσοστιαία μεταβολή των δεικτών μετά την προσθήκη των αντιστοίχων μεταβιβάσεων. Η πρώτη γραμμή περιγράφει την αρχική κατανομή της καταναλωτικής δαπάνης πριν τον υπολογισμό των επιδοτήσεων, στο μεν αριστερό τμήμα σε όρους της απόλυτης μέσης αξίας της σε δραχμές, στο δε δεξιό σε όρους των δεικτών ανισότητας. Η δεύτερη σειρά περιγράφει, στο αριστερό τμήμα, την αξία της συνολικής μεταβίβασης σε είδος εκπαιδευτικών υπηρεσιών που αναλογεί στα νοικοκυριά κάθε πεμπτημορίου ως ποσοστό της αρχικής καταναλωτικής τους δαπάνης και στο δεξιό τμήμα, την ποσοστιαία μεταβολή των δεικτών μετά τον υπολογισμό των μεταβιβάσεων. Αυτό επαναλαμβάνεται στις τρεις επόμενες σειρές, οι οποίες αναφέρονται σε κάθε βαθμίδα εκπαίδευσης ξεχωριστά (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια). Ομοίως, στις τελευταίες δύο σειρές διακρίνουμε τις μεταβιβάσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, σε επιδοτήσεις σε σπουδαστές ΤΕΙ και φοιτητές ΑΕΙ αντίστοιχα.

----- Ο Πίνακας 2 να τοποθετηθεί περίπου εδώ -----

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τις εκτιμήσεις για την αναδιανεμητική επίδραση της δημόσιας εκπαίδευσης στο συνολικό δείγμα των νοικοκυριών της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών (6702 νοικοκυριά). Σε συνολικό επίπεδο, οι μεταβιβάσεις εμφανίζονται σημαντικές. Το 1994 η αξία της μέσης μηνιαίας αξίας των μεταβιβάσεων δημοσίων εκπαιδευτικών υπηρεσιών σε είδος προς τα νοικοκυριά ισοδυναμούσε με το 5,75% της αξίας της μέσης καταναλωτικής δαπάνης τους, αν και η μέση επιδότηση διέφερε σημαντικά μεταξύ πεμπτημορίων: κυμαινόταν από 9,4% στο φτωχότερο πεμπτημόριο έως 2,9% στο πλουσιότερο πεμπτημόριο. Κατά συνέπεια, τα στοιχεία του Πίνακα 2 δείχνουν ότι, από μια στατική άποψη, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα μειώνει τις ανισότητες από 0,4% μέχρι 3,7% ανάλογα με το δείκτη που χρησιμοποιούμε. Όμως, οι επόμενες τρεις σειρές πιστοποιούν ότι, όπως συμβαίνει συνήθως, οι μεταβιβάσεις του κράτους προς τα φτωχότερα τρία πεμπτημόρια των νοικοκυριών πραγματοποιούνται κυρίως μέσα από την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ τα πλουσιότερα δύο πεμπτημόρια νοικοκυριών επωφελούνται κυρίως από τις επιδοτήσεις στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση. Μετά τις επιδοτήσεις πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης οι δείκτες ανισότητας μειώνονται κατά 1% ως 2,1%, ενώ οι επιδοτήσεις τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αυξάνουν την ανισότητα κατά 0,5% ως 1,8%.

----- Το Διάγραμμα 1 να τοποθετηθεί περίπου εδώ -----

Από μια άλλη οπτική γωνία, το Διάγραμμα 1 αναφέρει τις σχετικές μεταβολές στα μερίδια ισοδύναμης καταναλωτικής δαπάνης του πληθυσμού, που αυτή τη φορά διαχωρίζεται σε δέκα ισομεγέθεις ομάδες (δεκατημόρια) κατανεμημένες κατά αύξουσα τάξη δαπάνης,

μετά την πρόσθεση των δημόσιων μεταβιβάσεων και τις επακόλουθες ανακατατάξεις στην κατανομή. Το πάνω τμήμα δείχνει τις μεταβολές που έπονται του συνόλου των εκπαιδευτικών μεταβιβάσεων. Τα μερίδια των δύο πλουσιότερων και του φτωχότερου δεκατημορίου μειώνονται, ενώ των υπόλοιπων και ειδικότερα των πλουσιότερων από τα μεσαία στρώματα αυξάνονται. Αυτό σημαίνει ότι οι καμπύλες Lorenz της σωρευτικής κατανομής της καταναλωτικής δαπάνης πριν και μετά τις εκπαιδευτικές μεταβιβάσεις τέμνονται (πιο συγκεκριμένα, κοντά στο κάτω άκρο της κατανομής). Όταν αυτό συμβαίνει, τότε είναι δυνατόν να βρεθούν δείκτες άλλοι από αυτούς που χρησιμοποιούμε σ' αυτή τη μελέτη, οι οποίοι όμως εξακολουθούν να ικανοποιούν τα αξιώματα που προαναφέρθηκαν, και οι οποίοι μπορούν να δώσουν αντίστροφα αποτελέσματα, υποδεικνύοντας, δηλαδή, αύξηση της ανισότητας μετά τις μεταβιβάσεις.

Επιπλέον, παρά το γεγονός ότι στον Πίνακα 2 οι αναδιανεμητικές επιπτώσεις πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης εμφανίζονται ταυτόσημες, το μεσαίο τμήμα του Διαγράμματος 1 που απεικονίζει τις μεταβολές των μεριδίων καταναλωτικής δαπάνης μετά τις μεταβιβάσεις ανά βαθμίδα εκπαίδευσης, φανερώνει ότι ενώ οι μεταβιβάσεις υπηρεσιών δημόσιας πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αυξάνουν τα μερίδια των πρώτων οκτώ δεκατημορίων, οι αντίστοιχες μεταβιβάσεις στο χώρο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης οδηγούν σε μείωση του σχετικού μεριδίου των δύο φτωχότερων δεκατημορίων. Αυτό σημαίνει ότι μόνο στην περίπτωση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι αδιαμφισβήτητη η μείωση της ανισότητας σαν αποτέλεσμα των δημοσίων μεταβιβάσεων, ενώ στην περίπτωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης θα μπορούσαμε να βρούμε δείκτες που καταγράφουν αύξηση της ανισότητας. Ως αποτέλεσμα των επιδοτήσεων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αυξάνονται τα μερίδια μόνο των δεκατημορίων από το έκτο ως το ένατο, ώστε οι καμπύλες Lorenz τέμνονται ξανά, αυτή τη φορά όμως στο άνω άκρο της κατανομής. Διαφορές καταγράφονται στο τρίτο τμήμα του Διαγράμματος 1 όπου συγκρίνονται οι επιπτώσεις των επιδοτήσεων σε σπουδαστές ΤΕΙ και ΑΕΙ. Διαφαίνεται ότι οι μεταβιβάσεις στους σπουδαστές των ΤΕΙ είναι μάλλον ανεπαίσθητα αντίστροφα προοδευτικές, ενώ αυτές προς τους φοιτητές των ΑΕΙ έχουν μια σαφή αντίστροφα προοδευτική επίδραση.

Μολονότι τα αποτελέσματα που αναφέρθηκαν είναι ενδεικτικά, μπορεί να θεωρηθεί ότι πιθανώς αποπροσανατολίζουν, με την έννοια ότι το δείγμα που χρησιμοποιήσαμε περιλαμβάνει αρκετά νοικοκυριά που σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να θεωρηθούν ως πιθανοί παραλήπτες εκπαιδευτικών επιδοτήσεων (νοικοκυριά με ηλικιωμένους, άτεκνα νοικοκυριά κλπ.). Για το λόγο αυτό συνεχίσαμε την ανάλυση με δύο εναλλακτικές προσεγγίσεις.

Στην πρώτη προσέγγιση, απομονώσαμε τα νοικοκυριά εκείνα τα οποία, με βάση την ηλικία του αρχηγού τους, είναι πιθανότερο να έχουν μέλη που να συμμετέχουν στο εκπαιδευτικό σύστημα. Ειδικότερα στο δείγμα αυτό συμπεριλήφθηκαν τα νοικοκυριά των οποίων ο αρχηγός είχε ηλικία από 25 μέχρι και 60 έτη (3952 νοικοκυριά), καλύπτοντας

έτσι τη συντριπτική πλειοψηφία των νοικοκυριών με παιδιά στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση (όμως μόνο το 60% των νοικοκυριών με μέλη στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, καθώς το όριο των 25 ετών αποκλείει τα φοιτητικά νοικοκυριά, κι επομένως τα αποτελέσματα που ακολουθούν δεν πρέπει να θεωρηθούν ως αντιπροσωπευτικά για αυτό το επίπεδο εκπαίδευσης). Τα αποτελέσματα συνοψίζονται στον Πίνακα 3 και το Διάγραμμα 2. Γενικά, αφού αυτό το δείγμα εστιάζει με μεγαλύτερη ακρίβεια στο δείγμα των πιθανών ληπτών επιδοτήσεων, η μέση αξία μεταβιβάσεων δημόσιας εκπαίδευσης σε είδος ανέρχεται στο 6,7% της μέσης αξίας της καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών αυτών. Το πάνω τμήμα του Διαγράμματος 2 υποδηλώνει ότι η καμπύλη Lorenz μετά την πρόσθεση των μεταβιβάσεων κυριαρχεί της προηγούμενης καμπύλης, αφού τα μερίδια και των πρώτων επτά δεκατημοριών αυξάνονται, ενώ των τριών πλουσιότερων μειώνονται. Οι δείκτες ανισότητας αντανακλούν τη σημαντική μείωση της ανισότητας κατά 8-10%, με την εξαίρεση του δείκτη Gini, που είναι λιγότερο ευαίσθητος σε μεταβολές στα άκρα της κατανομής και ο οποίος καταγράφει μια λιγότερο έντονη μείωση (5%).

----- Ο Πίνακας 3 να τοποθετηθεί περίπου εδώ -----

----- Το Διάγραμμα 2 να τοποθετηθεί περίπου εδώ -----

Σε απόλυτους όρους η αξία των εκπαιδευτικών μεταβιβάσεων σε είδος μειώνεται σταδιακά από το φτωχότερο στο πλουσιότερο πεμπτημόριο, τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Αυτό είναι το αποτέλεσμα δύο παραγόντων. Καταρχήν, τα φτωχότερα νοικοκυριά τείνουν να έχουν περισσότερα παιδιά, άρα και περισσότερους αποδέκτες εκπαιδευτικών επιδοτήσεων. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών, ο μέσος αριθμός παιδιών ηλικίας 6-17 ετών στο φτωχότερο πεμπτημόριο ήταν 0,88 παιδιά, στο δεύτερο 0,80, στο τρίτο 0,71, στο τέταρτο 0,65 και στο πλουσιότερο πεμπτημόριο 0,52 παιδιά. Δεύτερον, η εισοδηματική ελαστικότητα της ιδιωτικής εκπαίδευσης είναι πολύ υψηλή. Πραγματικά, το 94% των μαθητών πρωτοβάθμιας και το 81% των μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που παρακολουθούν ιδιωτικά σχολεία προέρχονται από το πλουσιότερο 40% της κατανομής. Το μεσαίο τμήμα του Διαγράμματος 2 υποδηλώνει ότι η κατανομή μετά τις αντίστοιχες μεταβιβάσεις είναι πιο ίση και αυτό μεταφράζεται σε ουσιαστική μείωση των δεικτών ανισότητας.

Στη δεύτερη προσέγγιση απομονώσαμε τα νοικοκυριά εκείνα που έχουν μέλη τα οποία δυνητικά θα μπορούσαν να συμμετέχουν στο εκπαιδευτικό σύστημα, δηλαδή νοικοκυριά με μέλη ηλικίας 6-24 ετών (2785 νοικοκυριά). Το όριο των 24 ετών επιλέχθηκε για δύο λόγους. Πρώτον, ένα σημαντικό τμήμα του φοιτητικού πληθυσμού ξεκινά τις σπουδές του στην ηλικία των 19 ή και 20 ετών. Δεύτερον, αφού ουσιαστικά δεν υπάρχουν όρια στη

διάρκεια φοίτησης, η πλειοψηφία των φοιτητών δεν ολοκληρώνουν τις σπουδές τους στην προβλεπόμενη περίοδο (3-6 χρόνια). Πράγματι, τα στοιχεία μας δείχνουν ότι παρατηρείται σημαντική πτώση του ποσοστού συμμετοχής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση μόνο μετά την ηλικία των 24 ετών. Έτσι λοιπόν, σε αυτό το δείγμα συμπεριλαμβάνονται σχεδόν όλοι οι πιθανοί αποδέκτες εκπαιδευτικών επιδοτήσεων, ενώ αποκλείεται η πλειοψηφία αυτών που δεν έχουν άμεση συμμετοχή στο σύστημα. Τα αποτελέσματα καταγράφονται στον Πίνακα 4 και το Διάγραμμα 3.

----- Ο Πίνακας 4 να τοποθετηθεί περίπου εδώ -----

----- Το Διάγραμμα 3 να τοποθετηθεί περίπου εδώ -----

Η μέση αξία μεταβιβάσεων δημόσιας εκπαίδευσης σε είδος ανέρχεται στο 10,5% της μέσης καταναλωτικής δαπάνης αυτών των νοικοκυριών. Εστιάζοντας την προσοχή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, διαπιστώνουμε ότι τα μερίδια των φτωχότερων τεσσάρων και του πλουσιότερου δεκατημορίου μειώνονται. Η συνολική ανισότητα αυξάνεται από 1,2% μέχρι και 3,7%. Οι τελευταίες δύο σειρές του Πίνακα 4 και του Διαγράμματος 3 καθιστούν σαφές ότι η εικόνα διαφέρει σημαντικά μεταξύ των επιδοτήσεων σε ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Οι μεταβιβάσεις σε νοικοκυριά με μέλη που σπουδάζουν σε ΤΕΙ είναι σχετικά ισόρροπα κατανεμημένες, τα μερίδια τόσο των τριών φτωχότερων όσο και των τριών πλουσιότερων δεκατημορίων μειώνονται, ενώ το τελικό αναδιανεμητικό αποτέλεσμα όπως καταγράφεται στους δείκτες είναι ανεπαίσθητα αντίστροφα προοδευτικό. Αντίθετα, οι επιδοτήσεις προς φοιτητές ΑΕΙ ωφελούν αποκλειστικά τα ανώτερα μεσαία στρώματα (έκτο ως και ένατο δεκατημόριο). Το γεγονός ότι το πλουσιότερο δεκατημόριο δε φαίνεται να ωφελείται εξίσου από τις επιδοτήσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, οφείλεται πιθανότατα στο γεγονός ότι τα παιδιά αυτών των νοικοκυριών σπουδάζουν κατά ένα ποσοστό στο εξωτερικό, αν και αυτή η υπόθεση δεν μπορεί να ελεγχθεί χρησιμοποιώντας τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών.

Στο τελικό κομμάτι της ανάλυσης υποθέτουμε ότι τα οφέλη των μεταβιβάσεων τα καρπώνονται αποκλειστικά οι άμεσοι παραλήπτες τους, αντί να τα μοιράζονται με τα υπόλοιπα μέλη των νοικοκυριών. Στον Πίνακα 5 οι κατανομές είναι κατανομές προσώπων κι όχι νοικοκυριών και οι συγκρίσεις ανισότητας περιορίζονται μεταξύ ατόμων που ανήκουν σε συγκεκριμένες ηλικιακές ομάδες οι οποίες λογικά συμμετέχουν σε καθένα από τα εκπαιδευτικά επίπεδα (6-11, 12-17 και 18-24 ετών για την πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση αντίστοιχα). Για την ακρίβεια, υποθέτουμε ότι η ευημερία κάθε μέλους αυτών των ηλικιακών ομάδων πριν από τις μεταβιβάσεις καθορίζεται από το επίπεδο ισοδύναμης καταναλωτικής δαπάνης τους, στην οποία

προσθέτουμε το ποσό της επιδότησης αν το άτομο αυτό συμμετέχει στο εκπαιδευτικό σύστημα.

----- Ο Πίνακας 5 να τοποθετηθεί περίπου εδώ -----

Τα αποτελέσματα του Πίνακα 5 ισχυροποιούν τις διαπιστώσεις που έχουν προηγηθεί. Η πρωτοβάθμια και, σε μικρότερο βαθμό, η δευτεροβάθμια δημόσια εκπαίδευση έχουν ισχυρά εξισωτικά αποτελέσματα. Η μέση επιδότηση στο φτωχότερο και το πλουσιότερο πεμπτημύριο είναι χαμηλότερη από αυτή που λαμβάνουν τα τρία μεσαία πεμπτημύρια. Στην περίπτωση των μελών των φτωχότερων νοικοκυριών αυτό αποδίδεται στο ότι αυτά συμμετέχουν σε μικρότερο βαθμό στην εκπαιδευτική διαδικασία μετά την ολοκλήρωση του υποχρεωτικού κύκλου, ενώ για τα μέλη των πλουσιότερων νοικοκυριών αυτό μάλλον οφείλεται στις εναλλακτικές δυνατότητες που έχουν για ιδιωτική εκπαίδευση. Οι επιδοτήσεις στο τριτοβάθμιο επίπεδο ωφελούν το πλουσιότερο 60% του πληθυσμού. Επειδή οι καμπύλες Lorenz τέμνονται, τα συμπεράσματα είναι ελαφρώς διφορούμενα. Για παράδειγμα, ο πρώτος δείκτης του Theil που είναι ευαίσθητος σε μεταβιβάσεις στην κορυφή της κατανομής καταγράφει οριακή μείωση της ανισότητας στην κατανομή της κατανάλωσης. Όλοι οι υπόλοιποι δείκτες καταγράφουν αύξηση της ανισότητας, με πιο χαρακτηριστική την περίπτωση του δείκτη του Atkinson ($e=2$), που είναι πιο ευαίσθητος σε μεταβιβάσεις στη βάση της κατανομής και ο οποίος καταγράφει σημαντική αύξηση της ανισότητας κατά 5,4%.

5. Μεταβολές στις αναδιανεμητικές επιδράσεις της δημόσιας εκπαίδευσης μεταξύ 1988 και 1994

Όπως σημειώσαμε στην εισαγωγή η παρούσα μελέτη αποτελεί συνέχεια παλαιότερης μελέτης μας στην οποία χρησιμοποιήσαμε τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 1987/88. Μεταξύ του 1988 και του 1994 δεν σημειώθηκαν ουσιαστικές θεσμικές μεταβολές στο εκπαιδευτικό σύστημα. Ωστόσο αλλαγές υπήρξαν σε δημογραφικό, δημοσιονομικό και λειτουργικό επίπεδο, ενώ άρχισαν να πολλαπλασιάζονται οι δυνατότητες για μετα-λυκειακές σπουδές έξω από το παραδοσιακό σύστημα.

Ως προς τις δημογραφικές μεταβολές, ο αριθμός των εγγεγραμμένων μαθητών στα δημόσια δημοτικά σχολεία έπεσε από σχεδόν ένα εκατομμύριο το 1988 σε σχεδόν επτακόσιες χιλιάδες μόλις έξι χρόνια αργότερα, ως αποτέλεσμα της ταχείας επιβράδυνσης του ρυθμού γεννητικότητας που σημειώθηκε στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980. Υπό αυτές τις συνθήκες, το κόστος ανά μαθητή πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αυξήθηκε σημαντικά, καθώς τα αντίστοιχα εκπαιδευτήρια ήταν κατασκευασμένα να λειτουργούν με άλλη δυναμικότητα και πληρότητα και τα λειτουργικά τους έξοδα δεν ήταν δυνατό να προσαρμοστούν μέσα σε μια τόσο σύντομη χρονική περίοδο. Μπορούμε πάντως να

υποθέσουμε ότι το αυξημένο κόστος μεταφράζεται και σε υψηλότερη ποιότητα της παρεχόμενης παιδείας, καθώς οι λόγοι μαθητών προς δασκάλους μειώθηκαν κατά την ίδια περίοδο. Αντίστοιχη μεταβολή δεν παρατηρείται στους αριθμούς των μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, εν μέρει επειδή οι συνέπειες της μείωσης της γεννητικότητας δεν είχαν ακόμα αρχίσει να κυριαρχούν σε αυτές τις ηλικίες και εν μέρει λόγω της αύξησης του ποσοστού εγγεγραμμένων στα λύκεια. Περιληπτικά αρκεί να αναφέρουμε ότι ενώ το 1988 η μέση επιδότηση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ήταν το 70% της μέσης επιδότησης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, το 1994 οι δύο μεταβιβάσεις ήταν σχεδόν ίδιες.

Από δημοσιονομική άποψη, παρά τη μείωση του συνολικού αριθμού των σπουδαστών, το μερίδιο της δημόσιας εκπαίδευσης ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκε από 3,7% σε 4,2%, κυρίως λόγω αύξησης του προϋπολογισμού επενδύσεων. Το αποτέλεσμα ήταν η σημαντική αύξηση της μέσης επιδότησης ανά μαθητή πρωτοβάθμιας και σπουδαστή τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, παρά την ασθενική αύξηση του κατά κεφαλή εισοδήματος στην ίδια περίοδο.

Από λειτουργική άποψη, παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση της ζήτησης για τριτοβάθμια εκπαίδευση. Για παράδειγμα, αν και η ηλικιακή ομάδα των ατόμων που δυνητικά θα μπορούσαν να συμμετέχουν στις Πανελλαδικές εξετάσεις ήταν ελαφρώς μικρότερη κατά το 1994 έναντι του 1988, ο αριθμός των υποψηφίων ήταν, σύμφωνα με το Συμβούλιο Ανάπτυξης Παιδείας (1995), σημαντικά υψηλότερος το 1994 (154.116) σε σχέση με το 1988 (132.727), τη στιγμή που οι διαθέσιμες θέσεις για εισαγωγή στα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης παρέμειναν σχεδόν αμετάβλητες (42.795 έναντι 42.700). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο λόγος των υποψηφίων ως προς τις διαθέσιμες θέσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση να αυξηθεί από 3.1 σε 3.6, ενώ ειδικότερα για τα πανεπιστήμια ο λόγος αυξήθηκε από 5.8 σε 7.0. Αυτό εκφράστηκε και με την άνθηση των ΙΕΚ κατά την ίδια περίπου περίοδο.

Προσπαθώντας να συγκρίνουμε την αναδιανεμητική επίδραση της δημόσιας εκπαίδευσης μεταξύ των δύο ετών αντιμετωπίσαμε δύο προβλήματα. Πρώτον, σε αντίθεση με την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 1994 η αντίστοιχη του 1988 δεν παρείχε ακριβείς πληροφορίες για την εκπαίδευση των μελών των νοικοκυριών που ήταν μικρότερα από 14 ετών. Στην προηγούμενη μελέτη μας είχαμε υποθέσει ότι όλα τα μέλη νοικοκυριών μέχρι αυτή την ηλικία παρακολουθούσαν το αντίστοιχο επίπεδο εκπαίδευσης. Αν και αυτό λογικά δεν προκαλεί προβλήματα στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, όπου η συμμετοχή είναι σχεδόν καθολική, δεν μπορεί κανείς να ισχυριστεί το ίδιο και για τα γυμνάσια, όπου ένας σημαντικός αριθμός παιδιών δεν ολοκληρώνει τον υποχρεωτικό κύκλο σπουδών και αυτό είναι άμεσα συναρτημένο με την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των νοικοκυριών από τα οποία προέρχονται. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 1994, τρία πέμπτα των

παιδιών που εγκαταλείπουν το σχολείο σε αυτή την ηλικία προέρχονται από το φτωχότερο πεμπτημόριο των νοικοκυριών.

Το δεύτερο πρόβλημα προκαλείται από το ότι η Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 1988 δεν αποσαφήνιζε αν ένα μέλος νοικοκυριού που συμμετείχε στην τριτοβάθμια εκπαίδευση φοιτούσε σε ΑΕΙ ή ΤΕΙ. Έτσι, τότε, είχαμε αποδώσει σε κάθε σπουδαστή ή φοιτητή τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ένα ποσό επιδότησης, η αξία του οποίου ήταν ίση με το σταθμικό μέσο όρο της επιδότησης σε ΑΕΙ και ΤΕΙ. Αυτή ήταν βέβαια μια ατελής προσέγγιση, αφού υπάρχουν επαρκείς ενδείξεις ότι οι φοιτητές πανεπιστημίου προέρχονται κατά μέσο όρο από πιο ευκατάστατα νοικοκυριά. Άμεση συνέπεια και των δύο προβλημάτων ενδεχομένως να ήταν ότι υπερέβαλαν στην προοδευτικότητα του διανεμητικού ρόλου της δημόσιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Όμως, προκειμένου να επιχειρήσουμε τη σύγκριση αποφασίσαμε να αγνοήσουμε τις επιπλέον πληροφορίες που διαθέτουμε και να υποθέσουμε ότι, πρώτο, όλα τα παιδιά ηλικίας μέχρι 14 ετών παρακολουθούσαν σχολείο το 1994 και, δεύτερο, να αποδώσουμε το σταθμικό μέσο των επιδοτήσεων σε ΑΕΙ και ΤΕΙ σε κάθε μέλος του πληθυσμού που παρακολουθούσε κάποιο ίδρυμα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Επιπλέον, μια τρίτη προσαρμογή των στοιχείων κρίθηκε απαραίτητη. Σύμφωνα με τους Εθνικούς Λογαριασμούς, μεταξύ 1988 και 1994 η ιδιωτική κατά κεφαλή καταναλωτική δαπάνη μειώθηκε κατά 1,2% σύμφωνα με την ΕΣΥΕ, ενώ την ίδια στιγμή οι Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών καταγράφουν μια μείωση της τάξης του 7,1%. Τέτοιες ασυμφωνίες είναι κοινό φαινόμενο σε Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών πολλών χωρών και αποδίδονται κυρίως σε εννοιολογικές διαφορές μεταξύ των δύο πηγών στοιχείων. Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι οι πληροφορίες μας για το μέγεθος των εκπαιδευτικών δαπανών προέρχονται από τους Εθνικούς Λογαριασμούς αποφασίσαμε για λόγους συγκρισιμότητας να προσαρμόσουμε τα στοιχεία καταναλωτικών δαπανών της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών με τον ανάλογο συντελεστή. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι η προσαρμογή καθόλου δεν επηρεάζει τα αποτελέσματα που ακολουθούν στο Διάγραμμα 4, το οποίο αναφέρεται στο σύνολο των νοικοκυριών.

----- Το Διάγραμμα 4 να τοποθετηθεί περίπου εδώ -----

Στο πάνω τμήμα του Διαγράμματος καταγράφονται οι διαφορές από το σύνολο των μεταβιβάσεων και δείχνουν ότι η επίδραση της δημόσιας εκπαίδευσης στη μείωση της ανισότητας ήταν σημαντικά υψηλότερη το 1988. Αξίζει να σημειωθεί ότι η διαφορά είναι πιο εμφανής στους δείκτες που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη ευαισθησία σε μεταβιβάσεις στο κάτω άκρο της κατανομής (όπως ο δείκτης του Atkinson ($e=2$) και ο δεύτερος δείκτης του Theil). Στα επόμενα τρία τμήματα του Διαγράμματος, οι συγκρίσεις μεταφέρονται στα τρία ξεχωριστά επίπεδα του εκπαιδευτικού συστήματος.

Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση διαφαίνεται αύξηση του βαθμού προοδευτικότητας του συστήματος, όπως καταγράφεται από τη μεγαλύτερη μείωση της ανισότητας σε όλους τους δείκτες πλην ενός. Αυτό πρέπει να αποδοθεί στο γεγονός ότι η αξία της μέσης επιδότησης αυξήθηκε κατά περισσότερο από ένα τρίτο στη διάρκεια των έξι χρόνων που εξετάζουμε και ότι αυτές τις μεταβιβάσεις τις λαμβάνουν όλα τα νοικοκυριά εκτός από τα πλουσιότερα.

Αν και η συμμετοχή μαθητών από φτωχότερα νοικοκυριά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αυξήθηκε, δεν παρουσιάστηκαν παρόμοιες τάσεις στην αναδιανεμητική επίδραση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ουσιαστικά δεν υπάρχουν διαφορές μεταξύ των δεικτών κατά τα δύο έτη. Πιθανότατα αυτό να οφείλεται στο ότι τα θετικά αποτελέσματα της μεγαλύτερης συμμετοχής να αντισταθμίστηκαν από την ελαφρώς χαμηλότερη μέση επιδότηση του 1994 (4,9% σε σταθερές τιμές).

Τα πιο ενδιαφέροντα αποτελέσματα αφορούν την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το 1988 τρεις από τους δείκτες παρουσίαζαν αύξηση της ανισότητας και δύο μείωση μετά την προσθήκη των σχετικών μεταβιβάσεων σε είδος. Όμως το 1994 και οι πέντε δείκτες επισημαίνουν αύξηση της ανισότητας, κάτι που ενδεχομένως να οφείλεται σε δύο παράγοντες. Πρώτον, η μέση αξία της επιδότησης αυξήθηκε κατά 40% σε πραγματικούς όρους. Δεύτερον, η αύξηση της ανταγωνιστικότητας στο σύστημα των εξετάσεων εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση πιθανότατα είχε αρνητικές συνέπειες σε υποψήφιους από φτωχότερα νοικοκυριά. Αξίζει να σημειωθεί ότι το ποσοστό συμμετοχής μελών από τα πλουσιότερα νοικοκυριά μειώθηκε, αλλά λιγότερο από τη μείωση του ποσοστού συμμετοχής νέων από τα φτωχά νοικοκυριά.

6. Συμπεράσματα και πιθανές προτάσεις πολιτικής

Είναι πολύ πιθανό ότι οι αναδιανεμητικές επιδράσεις των μεταβιβάσεων στο χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι ακόμα πιο έντονα αντίστροφα προοδευτικού χαρακτήρα απ' ό,τι καταγράφουν τα αποτελέσματα της μελέτης μας. Επειδή οι πληροφορίες που μας παρέχει η Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών είναι ανεπαρκείς, αποδώσαμε την ίδια επιδότηση σε κάθε φοιτητή ΑΕΙ. Είναι όμως γενικά αποδεκτό ότι μέλη των πλουσιότερων οικογενειών έχουν σχετικά υψηλότερα ποσοστά επιτυχίας σε σχολές με υψηλό κόστος, όπως τα τμήματα ιατρικής και πολυτεχνείου (Χρυσάκης (1991), Πετυχάκη-Χέντσε (1992)).

Επιπλέον, χρειάζεται να υπογραμμιστεί ότι τα αποτελέσματα αφορούν αποκλειστικά στη στατική κατανομή επιδοτήσεων. Είναι όμως γνωστό ότι οι απόφοιτοι ανώτερων και ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων αναμένουν ένα υψηλότερο επίπεδο διαβίωσης από αυτό που απολαμβάνει ο υπόλοιπος πληθυσμός. Στον Πίνακα 6 απομονώσαμε τα μέλη του δείγματος ηλικίας 35-55 ετών, ένα δημογραφικά ομοιογενές κομμάτι του πληθυσμού, από την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1993/94 και συγκρίναμε την

ισοδύναμη καταναλωτική τους δαπάνη. Κατά μέσο όρο η ισοδύναμη καταναλωτική δαπάνη ενός απόφοιτου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ήταν 44,4% υψηλότερη από το μέσο της ομάδας. Αντιθέτως, άτομα με απολυτήριο δημοτικού ή όσοι δεν ολοκλήρωσαν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση είχαν μέση ισοδύναμη καταναλωτική δαπάνη πολύ χαμηλότερη από το μέσο. Επιπλέον, υπάρχει διεθνώς μια τάση αύξησης τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες αυτών των εισοδηματικών διαφορών. Με άλλα λόγια, από μια δυναμική προοπτική, τα αποτελέσματα των δύο προηγούμενων ενοτήτων πιθανότατα υποεκτιμούν την πραγματική διάσταση της ανισοκατανομής των ευκαιριών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

----- Ο Πίνακας 6 να τοποθετηθεί περίπου εδώ -----

Το πιο ενδιαφέρον αλλά και ανησυχητικό εύρημα της μελέτης μας είναι η πιστοποίηση μίας σαφώς αντιστρόφως προοδευτικής αναδιανεμητικής επίδρασης – και μάλιστα με αύξουσα τάση διαχρονικά – στο χώρο της δημόσιας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αν και ορισμένοι αναλυτές είχαν διαγνώσει την ύπαρξη μίας τέτοιας επίδρασης (Psacharopoulos (1988), Patrinos (1992)) αλλά και της διαγενεακής μεταβίβασης των εκπαιδευτικών ανισοτήτων (Paratheodorou (1997)) αντίστοιχοι προβληματισμοί δεν έχουν επηρεάσει ουσιαστικά το δημόσιο διάλογο στη χώρα μας. Η ελληνική κοινωνία έχει βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις σχετικά με την υποχρέωση του κράτους να χρηματοδοτεί πλήρως την εκπαίδευση όλων των πολιτών και αυτό είναι ανασχετικός παράγοντας κάθε προσπάθειας να αμφισβητηθεί το υπάρχον καθεστώς. Στο υπόλοιπο κομμάτι της εργασίας επιχειρούμε συνοπτικά μια περιγραφή εναλλακτικών πολιτικών που, ενδεχομένως, μπορούν να περιορίσουν τις ανεπιθύμητες αναδιανεμητικές επιδράσεις που καταγράφονται στην εργασία μας.

Έχει επανειλημμένα προταθεί, αν και από διαφορετική αφετηρία, μια συνταγματική μεταρρύθμιση που θα επέτρεπε την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων. Κατά μία έννοια, αυτή θα επέτρεπε να εγγραφόνται σε αυτά τα ιδρύματα τα παιδιά πλουσιότερων οικογενειών, έτσι ώστε θα απελευθερωνόταν ένας σημαντικός αριθμός θέσεων στα δημόσια πανεπιστήμια, που θα μπορούσαν να πληρωθούν από μέλη φτωχότερων οικογενειών. Αυτό θα βελτίωνε αυτόματα τη διανομή του εισοδήματος με τον ίδιο τρόπο που είδαμε να συμβαίνει με τα ιδιωτικά δημοτικά, γυμνάσια και λύκεια. Τρία αντεπιχειρήματα μπορούν να αντιταχθούν. Πρώτον, η εμπειρία αρκετών χωρών έχει δείξει ότι όταν τα πιο ευκατάστατα στρώματα του πληθυσμού δεν επωφελούνται από μια πολιτική, τότε παύουν να είναι πρόθυμα να τη χρηματοδοτήσουν, θέτοντας σε κίνδυνο το σύνολο της δημόσιας πολιτικής σε αυτόν τον τομέα (Τσακαλώτος (1998)). Δεύτερον, η ίδρυση ανταγωνιστικών ιδιωτικών ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μπορεί αν προσελκύσει σ' αυτά την «αφρόκρεμα» των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας μέσω της παροχής υψηλών μισθών, οδηγώντας σε υποβάθμιση της δημόσιας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τρίτον, είναι γενικά αποδεκτό ότι υπάρχουν σημαντικές ασυμμετρίες στην αγορά υπηρεσιών τριτοβάθμιας

εκπαίδευσης και η ίδρυση ανταγωνιστικών ιδιωτικών ιδρυμάτων χωρίς αυστηρούς μηχανισμούς πιστοποίησης μπορεί να οδηγήσει σε χαμηλότερη ποιότητα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Μια άλλη πρόταση που συζητείται και εφαρμόζεται εκτεταμένα στο εξωτερικό είναι η χρήση διδασκτρών σε συνδυασμό με ένα σύστημα υποτροφιών στα δημόσια ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αφού τα παιδιά των πλουσιότερων οικογενειών εκπροσωπούνται δυσανάλογα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και έχουν καλύτερες προοπτικές από δυναμική σκοπιά, τότε μια τέτοια πολιτική μπορεί να περιορίσει τις ανισωτικές τάσεις που διαμορφώνονται στη δημόσια εκπαίδευση. Όμως υιοθέτηση μίας τέτοιας πολιτικής θα πρέπει να συνοδεύεται από εγγυημένα δάνεια στους φοιτητές ώστε τα δίδακτρα να μην αποτρέπουν υποψήφιους από φτωχότερα στρώματα. Το γεγονός ωστόσο παραμένει ότι, λόγω της ύπαρξης εκτεταμένης φοροδιαφυγής, στην Ελλάδα οι φορολογικές δηλώσεις δεν είναι ένα αξιόπιστο εργαλείο για την ισόνομη αντιμετώπιση των υποψηφίων και την ορθή αξιολόγηση των οικονομικών δυνατοτήτων τους. Επομένως, υιοθέτηση παρόμοιων πολιτικών μπορεί να οδηγήσει σε μάλλον ανεπιθύμητα αποτελέσματα. Αντίθετα, η επιβολή ενός ειδικού «φόρου αποφοίτησης» (graduate tax) στους αποφοίτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης όταν αυτοί βρίσκονται στην αγορά εργασίας, σε συνδυασμό με απαλλαγή πληρωμής του φόρου από όσους βρίσκονται κάτω από ένα συγκεκριμένο χαμηλό επίπεδο εισοδήματος, πιθανόν να μη δημιουργεί αντικίνητρα στα μέλη των φτωχότερων οικογενειών, αν και δεν αποφεύγει τα προβλήματα που απορρέουν από την ύπαρξη φοροδιαφυγής.

Γενικά, όμως, ο πιο ασφαλής τρόπος για τη μείωση των ανισοτήτων θα πρέπει να ξεκινήσει από τις υποβόσκουσες ανισότητες στο λύκειο. Ενώ θεωρητικά όλοι έχουν τις ίδιες δυνατότητες να συμμετάσχουν στις εξετάσεις για την εισαγωγή στα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, στην πράξη υπάρχει όπως είδαμε ένας σημαντικός αριθμός μελών φτωχών νοικοκυριών που ούτε καν ολοκληρώνουν την υποχρεωτική εκπαίδευση. Ομοίως, όπως δείχνουν τα στοιχεία του Πίνακα 7, η παρακολούθηση στο λύκειο είναι άμεση συνδεδεμένη με την οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού. Η πιθανότητα να μη μετέχει ένα μέλος του νοικοκυριού στη μη υποχρεωτική δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι 12 φορές μεγαλύτερη στο φτωχότερο από ότι στο πλουσιότερο πεμπτημόριο. Επίσης, υψηλότερη είναι η σχετική συμμετοχή των φτωχότερων στρωμάτων στην τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση. Έτσι, λιγότερα παιδιά από τα φτωχότερα νοικοκυριά φτάνουν στο σημείο αφετηρίας για τις Πανελλαδικές εξετάσεις.

----- Ο Πίνακας 7 να τοποθετηθεί περίπου εδώ -----

Ακόμα και αυτοί που φτάνουν εκεί είναι πιθανότερο να αποτύχουν να εξασφαλίσουν μία θέση στο πανεπιστήμιο. Όπως είναι γνωστό τα ελληνικά νοικοκυριά δαπανούν σημαντικά ποσά για την προετοιμασία των παιδιών τους για τις εισαγωγικές εξετάσεις. Τα στοιχεία

του Πίνακα 7 πιστοποιούν ότι η πιθανότητα ένας μαθητής λυκείου να παρακολουθεί φροντιστήριο ή να κάνει ιδιαίτερα μαθήματα είναι ευθέως ανάλογη της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης της οικογένειάς του. Για την ακρίβεια, η πιθανότητα αυτή είναι τρεις φορές υψηλότερη αν ο μαθητής ανήκει στο πλουσιότερο πεμπτημόριο από ότι αν ανήκε στο φτωχότερο. Επιπλέον, δεν είναι μόνο η πιθανότητα, αλλά και τα ποσά που δαπανώνται τα οποία παίζουν καθοριστικό ρόλο. Η τέταρτη στήλη του Πίνακα 7 δείχνει ότι κατά μέσο όρο η δαπάνη για φροντιστήριο ανά μαθητή είναι 3,7 φορές υψηλότερη στα πλουσιότερα νοικοκυριά. Κατά συνέπεια, ο λόγος του αριθμού των φοιτητών πανεπιστημίου προς τους μαθητές λυκείου ανά νοικοκυριό στην τελευταία στήλη του Πίνακα 7 έχει θετική σχέση με το βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών από τα οποία προέρχονται, με την εξαίρεση του πλουσιότερου πεμπτημορίου για λόγους που προαναφέρθηκαν (φοίτηση σε πανεπιστήμια του εξωτερικού). Επομένως, πολιτικές που επικεντρώνονται στη μείωση των ουσιαστικών ανισοτήτων της λυκειακής εκπαίδευσης είναι πολύ πιθανό να έχουν ευεργετικά αναδιανεμητικά αποτελέσματα όχι μόνο στο χώρο της δευτεροβάθμιας αλλά και στο χώρο της τριτοβάθμιας δημόσιας εκπαίδευσης.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- Cowell F.A. (1995). *Measuring inequality*, (2^η έκδ.), London: Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf.
- Jimenez E. (1986). «The public subsidization of education and health in developing countries: A review of equity and efficiency», *World Bank Research Observer* **1**, 111-129.
- Kanellopoulos C.N. και Psacharopoulos G. (1997). «Private education expenditure in a 'free education' country: the case of Greece», *International Journal of Educational Development* **17**, 73-81.
- Magoula T. και Psacharopoulos G. (1997) "Schooling and monetary rewards in Greece: Contributions to a debate", Athens University of Economics and Business, Department of Economics Discussion Paper No. 90.
- Meerman J. (1979). *Public expenditure in Malaysia: Who benefits and why*. New York: Oxford University Press.
- Papatheodorou C. (1997). «Family Background, and Poverty in Greece: The role of father's occupation and education», Welfare State Programme, STICERD, LSE, Discussion Paper No 133.
- Patrinos H.A. (1992). «Higher education finance and economic inequality in Greece», *Comparative Education Review* **36**, 298-308.
- Psacharopoulos G. (1988). «Efficiency and equity in Greek higher education», *Minerva* **26**, 119-137.
- Psacharopoulos G. και Woodhall M. (1985). *Education for Development: An analysis of investment choices*. New York: Oxford University Press.
- Selden T.M. και Wasylenko M.J. (1995). «Measuring the distributional effects of public education in Peru», στο D. van de Walle και K. Nead (επιμ.) *Public spending and the poor: Theory and evidence*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Smeeding T.M., Saunders P., Coder J., Jenkins S., Fritzell J., Hagenaars A.J.M., Hauser R. και Wolfson M. (1993). «Poverty, inequality and living standard impacts across seven nations: the effects of non-cash subsidies for health, education and housing», *Review of Income and Wealth* **39**, 229-256.
- Tsakoglou P. και Antoninis M. (1999). «On the distributional impact of public education: Evidence from Greece», *Economics of Education Review* (υπό δημοσίευση).
- UNESCO (1997). *Statistical Yearbook*. New York: UNESCO.
- Πετυχάκη-Χέντσε Μ. (1992). «Τάσεις κοινωνικής κινητικότητας στην Ελλάδα», Athens University of Economics and Business, Department of Economics Discussion Paper No 26.
- Συμβούλιο Ανώτατης Εκπαίδευσης (1995), *Δελτίο No 20*, Αθήνα.
- Τσακαλώτος Ε. (1998). «Ιδιωτικοποίηση και πανεπιστημιακή εκπαίδευση: Ποιο είναι το διακύβευμα;» *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης* **11**, 27-53.
- Χρυσάκης Μ. (1991). «Άνισες ευκαιρίες πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση: Η επίδραση των πρόσφατων εκπαιδευτικών αλλαγών», στο Ν. Πετραλιάς (επιμ.) *Το Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καραγιωργα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ ΚΑΙ ΚΟΣΤΟΣ ΑΝΑ ΒΑΘΜΙΔΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, 1993-94

	Σπουδα- στές	%	Τρέχουσες δαπάνες *		Επενδυτικές δαπάνες **	Συνολικές δαπάνες	Μέση δαπάνη ανά σπουδαστή	
			Υπουργείο Παιδείας	Υπουργείο Εσωτερικών			Τρέχου- σα	Συνολική
• ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ								
Όλα τα σχολεία	731.500	100,0						
Δημόσια σχολεία	678.145	92,7	168.312	26.052	46.393	240.757	286.111	355.023
Ιδιωτικά σχολεία	53.355	7,3						
• ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ								
Όλα τα σχολεία	872.235	100,0						
Δημόσια σχολεία	817.848	93,8	205.442	47.926	31.401	284.769	309.798	348.193
Ιδιωτικά σχολεία	54.387	6,2						
• ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ								
Όλα τα ιδρύματα	162.705	100,0						
ΑΕΙ	107.968	66,4	104.107		37.869	141.976	964.239	1.314.982
ΤΕΙ	54.737	33,6	32.745		7.984	40.729	598.224	744.085

* Σε εκατομμύρια δραχμών (τιμές 1994)

** Μέση δαπάνη των δέκα προηγούμενων ετών σε εκατομμύρια δραχμών (τιμές 1994)

Πηγή: Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, ΕΣΥΕ - Τμήμα Εκπαίδευσης

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΑΝΑΔΙΑΝΕΜΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1994, ΟΛΑ ΤΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ)

Κατανομή	Πεμπτημόριο					Δείκτης ανισότητας				
	Πρώτο (χαμηλό- τερο)	Δεύτερο	Τρίτο	Τέταρτο	Πέμπτο (υψηλό- τερο)	Gini	Atkinson (e=0.5)	Atkinson (e=2)	1 ^{ος} Theil	2 ^{ος} Theil
Αρχική κατανομή (πριν τις μεταβιβάσεις) (μέση κατανάλωση)	124206	214487	290934	381437	600126	0.3063	0.0754	0.2743	0.1566	0.1574
	Μέση μεταβίβαση ως ποσοστό της μέσης κατανάλωσης του πεμπτημορίου, %					Μεταβολή στην ανισότητα μετά την προσθήκη των μεταβιβάσεων, %				
Τελική κατανομή (μετά τις μεταβιβάσεις)	9.36	9.32	7.25	5.88	2.92	-1.53	-2.92	-0.36	-3.70	-2.16
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης	4.38	2.81	2.53	1.71	0.86	-1.01	-1.96	-1.32	-2.14	-1.90
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	3.53	4.03	2.57	2.02	1.07	-1.01	-1.80	-0.86	-2.05	-1.64
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	1.45	2.48	2.15	2.14	0.99	+0.62	+0.93	+1.82	+0.51	+1.52
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις σε σπουδαστές ΤΕΙ	0.29	0.69	0.60	0.47	0.24	-0.07	0.00	+0.29	-0.06	+0.13
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις σε σπουδαστές ΑΕΙ	1.15	1.78	1.54	1.67	0.75	+0.62	+0.93	+1.54	+0.57	+1.33

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΑΝΑΔΙΑΝΕΜΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1994, ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΜΕ ΑΡΧΗΓΟ ΗΛΙΚΙΑΣ 25-60)

Κατανομή	Πεμπτημόριο					Δείκτης ανισότητας				
	Πρώτο (χαμηλό- τερο)	Δεύτερο	Τρίτο	Τέταρτο	Πέμπτο (υψηλό- τερο)	Gini	Atkinson (e=0.5)	Atkinson (e=2)	1 ^{ος} Theil	2 ^{ος} Theil
Αρχική κατανομή (πριν τις μεταβιβάσεις) (μέση κατανάλωση)	185240	284872	350860	443266	661299	0.2863	0.0659	0.2392	0.1371	0.1360
	Μέση μεταβίβαση ως ποσοστό της μέσης κατανάλωσης του πεμπτημορίου, %					Μεταβολή στην ανισότητα μετά την προσθήκη των μεταβιβάσεων, %				
Τελική κατανομή (μετά τις μεταβιβάσεις)	14.98	10.19	8.42	5.54	2.85	-4.92	-9.40	-8.28	-9.70	-9.63
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης	6.33	3.99	2.93	2.22	0.92	-2.38	-4.75	-4.87	-4.73	-5.10
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	7.08	4.55	2.95	2.18	1.17	-2.44	-4.58	-3.96	-4.65	-4.75
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	1.53	1.65	2.54	1.14	0.76	-0.03	-0.15	+0.63	-0.44	+0.15
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις σε σπουδαστές ΤΕΙ	0.48	0.68	0.64	0.24	0.21	-0.17	-0.30	-0.04	-0.36	-0.22
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις σε σπουδαστές ΑΕΙ	1.07	0.97	1.90	0.90	0.54	+0.14	+0.15	+0.71	-0.07	+0.37

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

ΑΝΑΔΙΑΝΕΜΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1994, ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΜΕ ΜΕΛΗ ΗΛΙΚΙΑΣ 6-24)

Κατανομή	Πεμπτημόριο					Δείκτης ανισότητας				
	Πρώτο (χαμηλό- τερο)	Δεύτερο	Τρίτο	Τέταρτο	Πέμπτο (υψηλό- τερο)	Gini	Atkinson (e=0.5)	Atkinson (e=2)	1 ^{ος} Theil	2 ^{ος} Theil
Αρχική κατανομή (πριν τις μεταβιβάσεις) (μέση κατανάλωση)	203327	290840	368092	458133	713077	0.2743	0.0603	0.2243	0.1248	0.1246
	Μέση μεταβίβαση ως ποσοστό της μέσης κατανάλωσης του πεμπτημορίου, %					Μεταβολή στην ανισότητα μετά την προσθήκη των μεταβιβάσεων, %				
Τελική κατανομή (μετά τις μεταβιβάσεις)	20.11	15.27	12.15	9.57	5.55	-6.05	-11.8	-9.94	-12.42	-11.88
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης	8.18	5.11	4.23	3.03	1.72	-3.17	-6.43	-6.69	-6.37	-6.91
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	8.71	6.53	4.18	3.44	2.14	-3.21	-5.99	-5.16	-6.09	-6.17
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	3.22	3.63	3.74	3.09	1.69	+1.13	+2.00	+3.66	+1.20	+2.89
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις σε σπουδαστές ΤΕΙ	0.76	1.15	0.87	0.75	0.42	0.00	+0.17	+0.53	0.00	+0.24
Αρχική κατανομή συν μεταβιβάσεις σε σπουδαστές ΑΕΙ	2.45	2.48	2.87	2.35	1.28	+1.20	+2.00	+3.21	+1.36	+2.73

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΑΝΑΔΙΑΝΕΜΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1994, ΚΑΤΑΝΟΜΕΣ ΑΤΟΜΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΗΛΙΚΙΩΝ)

Κατανομή	Πεμπτημόριο					Δείκτης ανισότητας				
	Πρώτο (χαμηλό- τερο)	Δεύτερο	Τρίτο	Τέταρτο	Πέμπτο (υψηλό- τερο)	Gini	Atkinson (e=0.5)	Atkinson (e=2)	1 ^{ος} Theil	2 ^{ος} Theil
• ΑΡΧΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΤΟΜΩΝ ΗΛΙΚΙΑΣ 6-11 ΕΤΩΝ										
Αρχική κατανομή (πριν τις μεταβιβάσεις) (μέση κατανάλωση)	77484	124737	161378	211230	332067	0.2799	0.0628	0.2386	0.1281	0.1316
	Μέση μεταβίβαση ως ποσοστό της μέσης κατανάλωσης του πεμπτημορίου, %					Μεταβολή στην ανισότητα μετά την προσθήκη των μεταβιβάσεων, %				
Τελική κατανομή (μετά τις μεταβιβάσεις)	37.10	22.53	17.60	13.29	7.13	-6.22	-12.42	-13.08	-12.41	-13.22
• ΑΡΧΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΤΟΜΩΝ ΗΛΙΚΙΑΣ 12-17 ΕΤΩΝ										
Αρχική κατανομή (πριν τις μεταβιβάσεις) (μέση κατανάλωση)	79452	118746	154684	202896	331404	0.2820	0.0637	0.2368	0.1318	0.1318
	Μέση μεταβίβαση ως ποσοστό της μέσης κατανάλωσης του πεμπτημορίου, %					Μεταβολή στην ανισότητα μετά την προσθήκη των μεταβιβάσεων, %				
Τελική κατανομή (μετά τις μεταβιβάσεις)	28.90	22.38	17.11	12.84	7.34	-4.89	-9.26	-7.47	-9.41	-9.41
• ΑΡΧΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΤΟΜΩΝ ΗΛΙΚΙΑΣ 18-24 ΕΤΩΝ										
Αρχική κατανομή (πριν τις μεταβιβάσεις) (μέση κατανάλωση)	83164	125451	160921	205613	330357	0.2719	0.0599	0.2209	0.1253	0.1229
	Μέση μεταβίβαση ως ποσοστό της μέσης κατανάλωσης του πεμπτημορίου, %					Μεταβολή στην ανισότητα μετά την προσθήκη των μεταβιβάσεων, %				
Τελική κατανομή (μετά τις μεταβιβάσεις)	13.64	16.64	16.03	13.36	7.68	+0.96	+1.67	+5.43	-0.08	+3.25
Τελική κατανομή (μετά τις μεταβιβάσεις σε οπουδαστές ΤΕΙ)	3.51	5.07	4.61	3.11	2.19	-0.07	+0.17	+0.95	-0.32	+0.33
Τελική κατανομή (μετά τις μεταβιβάσεις σε οπουδαστές ΑΕΙ)	10.13	11.57	11.58	10.25	5.49	+1.62	+2.50	+5.25	+1.04	+3.82

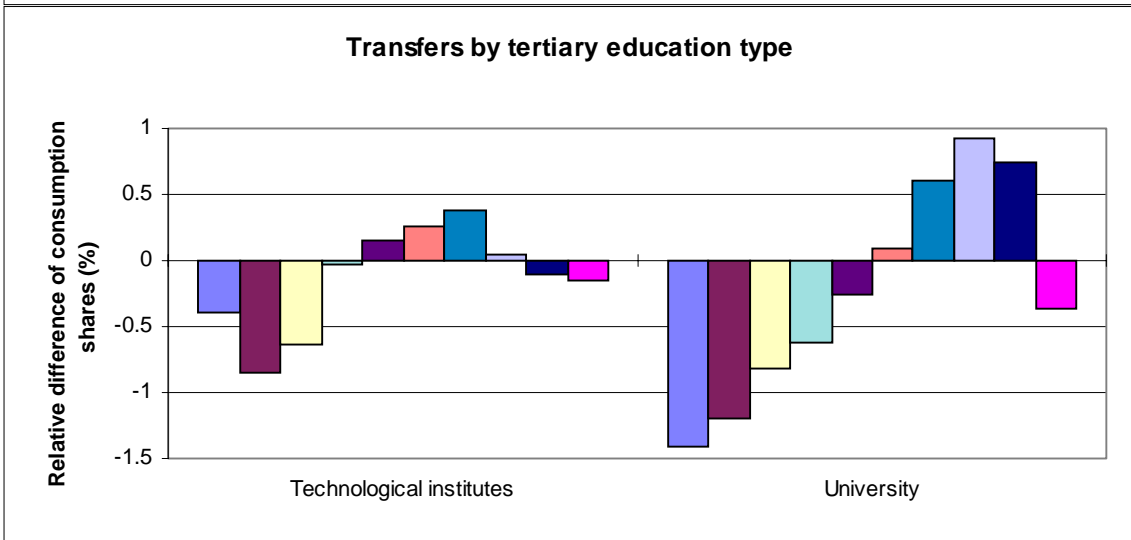
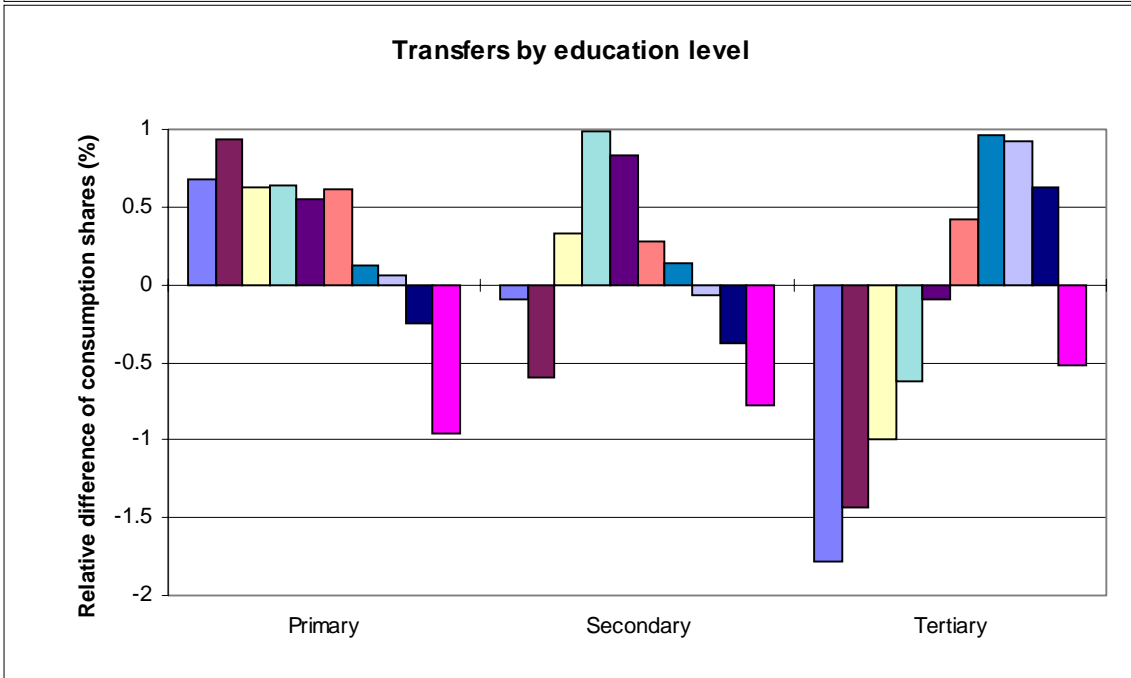
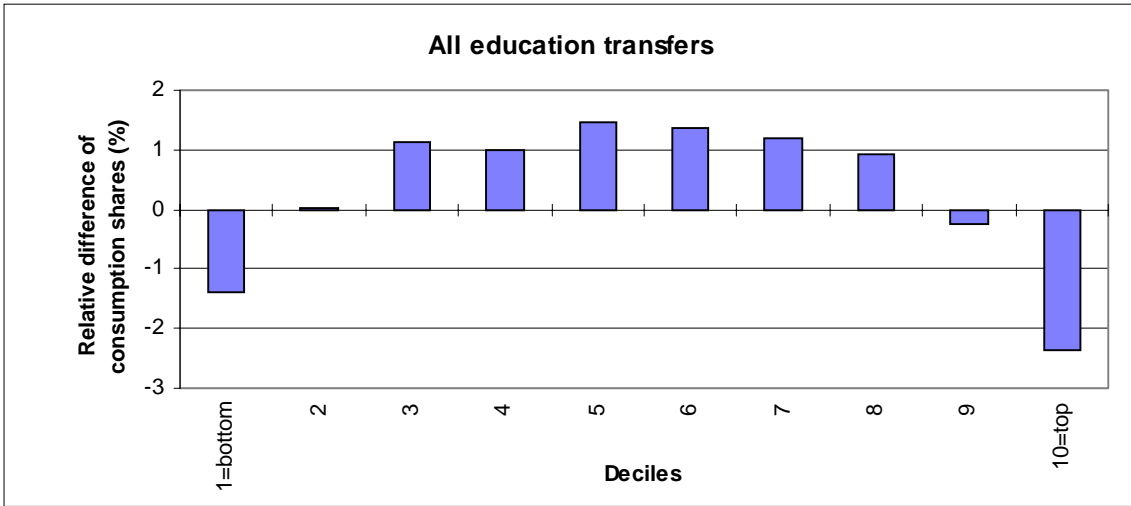
ΠΙΝΑΚΑΣ 6
ΣΥΓΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΒΙΟΤΙΚΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΑΤΟΜΩΝ ΗΛΙΚΙΑΣ 35-55 ΕΤΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΤΟΥΣ ΕΠΙΠΕΔΟ

Εκπαιδευτικό επίπεδο	Μέση ισοδύναμη καταναλωτική δαπάνη Μέσος ατόμων ηλικίας 35-55: 100	Συμμετοχή ατόμων ηλικίας 35-55 σε πεμπτημόρια ανάλογα με το εκπαιδευτικό τους επίπεδο				
		Πρώτο (χαμηλότερο)	Δεύτερο	Τρίτο	Τέταρτο	Πέμπτο (υψηλότερο)
Απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	144.39	4.55	8.09	15.68	24.15	47.41
Απόφοιτος Λυκείου	115.00	9.28	16.87	20.26	26.15	27.54
Απόφοιτος Γυμνασίου	100.99	17.42	18.91	20.97	22.10	20.41
Απόφοιτος Δημοτικού	81.71	27.37	25.50	21.73	16.77	8.63
Αναλφάβητος ή λίγα χρόνια δημοτικής εκπαίδευσης	72.68	38.98	23.88	18.16	12.04	6.94

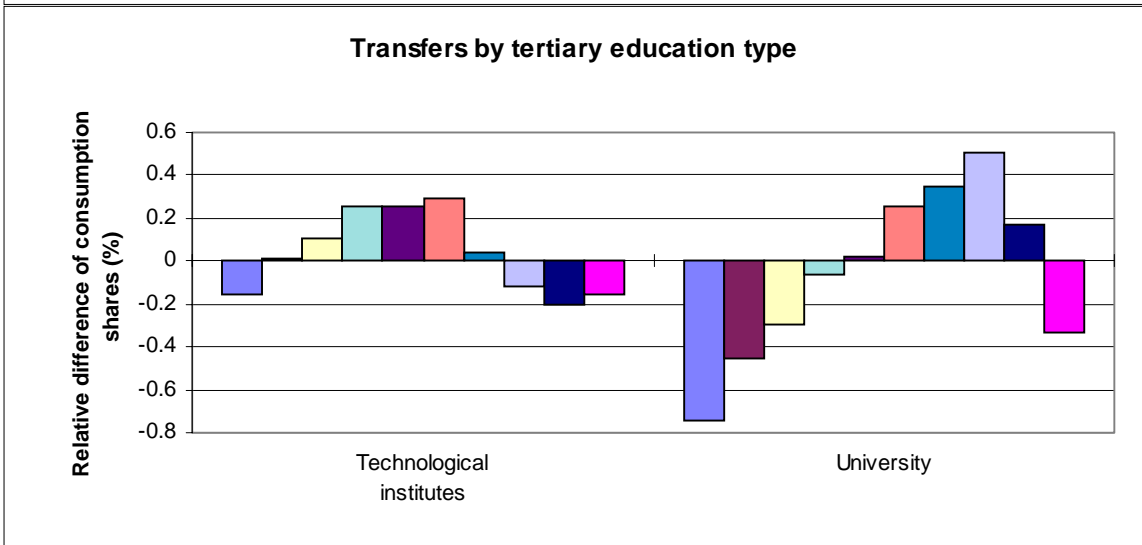
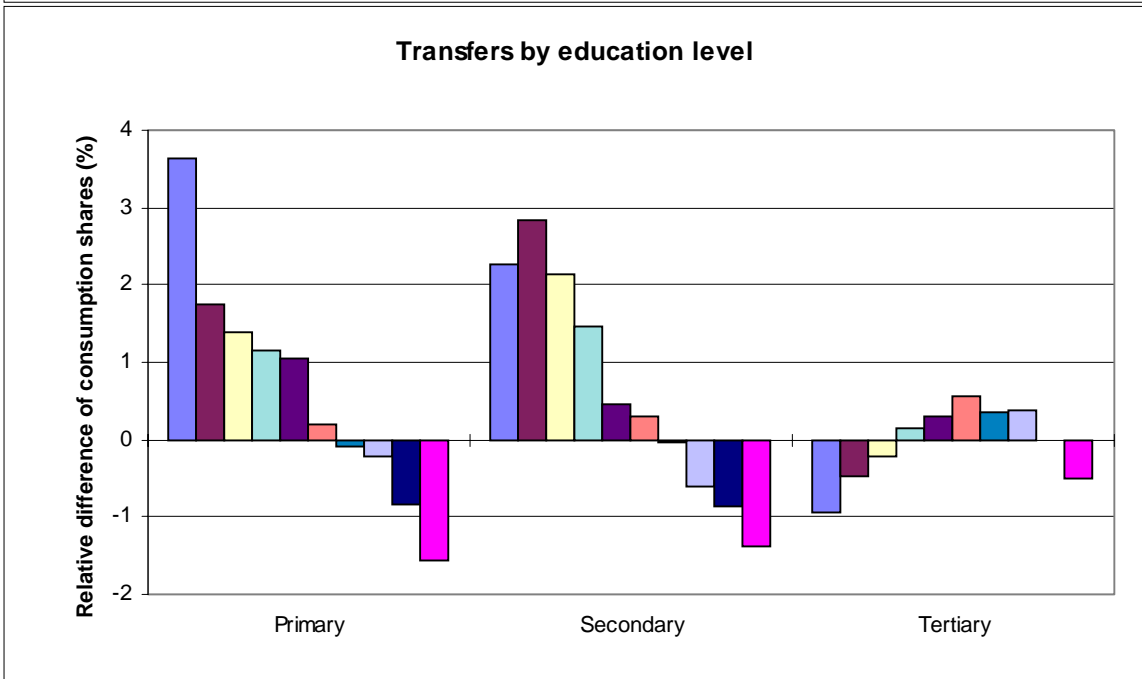
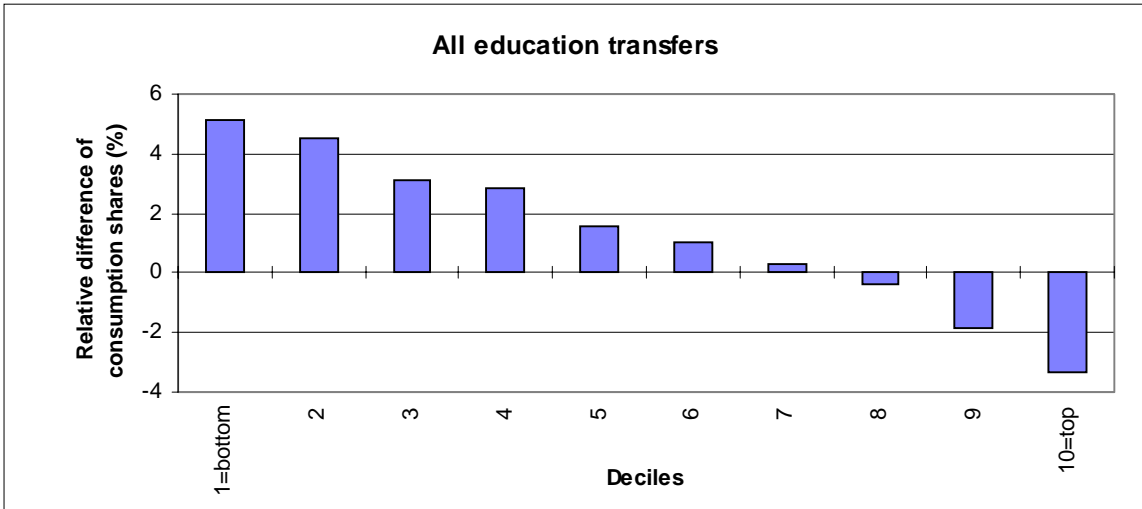
ΠΙΝΑΚΑΣ 7
 ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΔΑΠΑΝΗ ΓΙΑ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ
 ΑΝΑ ΜΑΘΗΤΗ ΛΥΚΕΙΟΥ ΚΑΙ ΠΕΜΠΤΗΜΟΡΙΟ (1994)

	Πεμπτημόριο				
	Πρώτο (χαμηλότερο)	Δεύτερο	Τρίτο	Τέταρτο	Πέμπτο (υψηλότερο)
Ποσοστό ατόμων ηλικίας 15-17 ετών που δεν συμμετέχουν στην εκπαίδευση	31.51	11.16	10.05	9.18	2.50
Ποσοστό μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ηλικίας 15-17 ετών που φοιτούν στην τεχνική εκπαίδευση	23.62	21.67	18.97	24.85	12.53
Ποσοστό νοικοκυριών με μέλη μαθητές λυκείου με δαπάνες για προπαρασκευαστικά φροντιστήρια και ιδιαίτερα μαθήματα	22.00	42.33	52.51	57.87	62.82
Μέση μηνιαία δαπάνη για προπαρασκευαστικά φροντιστήρια και ιδιαίτερα μαθήματα ανά μαθητή λυκείου που χρησιμοποιεί αυτές τις υπηρεσίες	9226	15096	19218	26318	33875
Λόγος σπουδαστών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης προς μαθητές λυκειακής εκπαίδευσης	0.3068	0.3644	0.5264	0.6179	0.4989
Λόγος σπουδαστών ΑΕΙ προς μαθητές γενικής λυκειακής εκπαίδευσης	0.2769	0.2760	0.3850	0.5501	0.3632

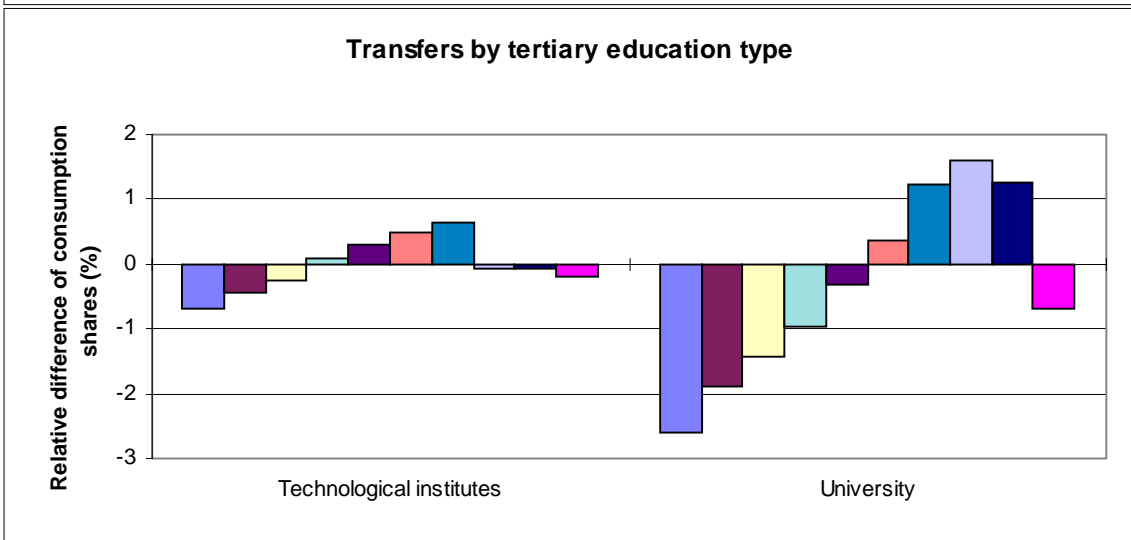
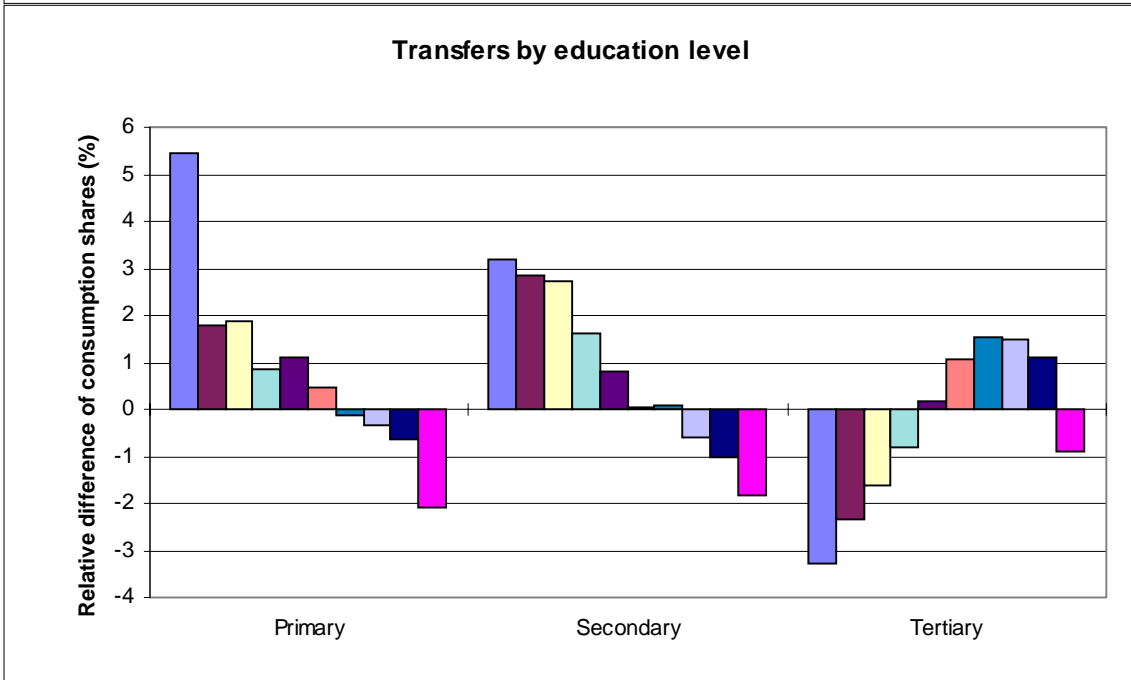
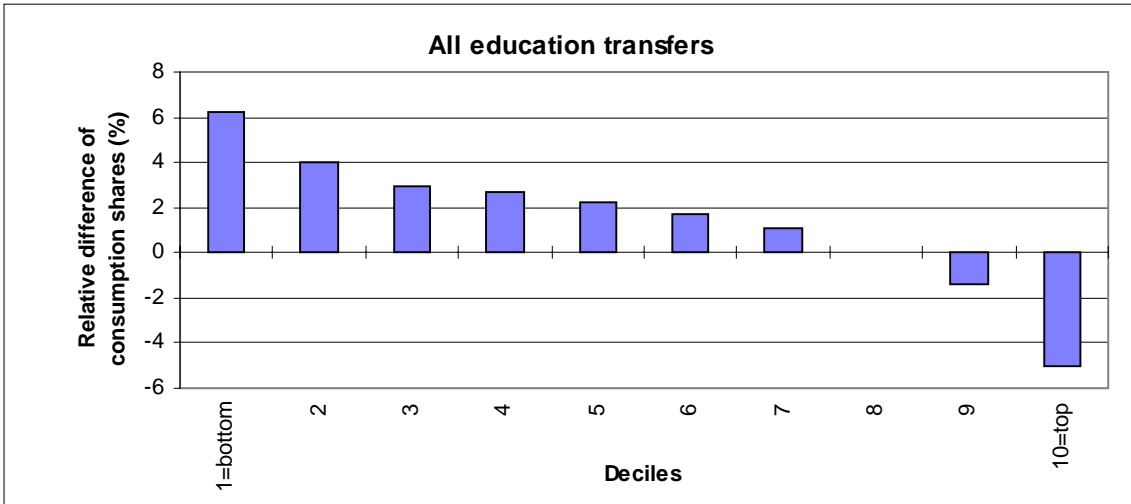
Διάγραμμα 1. Ποσοστιαίες μεταβολές στα μερίδια καταναλωτικής δαπάνης των δεκατημορίων μετά την προσθήκη των μεταβιβάσεων δημόσιας εκπαίδευσης – Όλα τα νοικοκυριά

Διάγραμμα 2. Ποσοστιαίες μεταβολές στα μερίδια καταναλωτικής δαπάνης των δεκατημορίων μετά την προσθήκη των μεταβιβάσεων δημόσιας εκπαίδευσης – Νοικοκυριά με αρχηγό ηλικίας 25-60 ετών

Διάγραμμα 3. Ποσοστιαίες μεταβολές στα μερίδια καταναλωτικής δαπάνης των δεκατημορίων μετά την προσθήκη των μεταβιβάσεων δημόσιας εκπαίδευσης – Νοικοκυριά με μέλη ηλικίας 6-24 ετών

Διάγραμμα 4. Αναδιανεμητικές επιπτώσεις της δημόσιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα:
1988 και 1994
Όλα τα νοικοκυριά

